

Četiri etape kineske kritike Jugoslavije*

U radu se analizira tijek kineskih kritika usmjerenih prema Jugoslaviji u razdoblju od 1948. do 1968. Smješta ih se u širi povijesni kontekst te se ukazuje na njihov značaj za razumijevanje razvitka dinamike odnosa komunističkog svijeta i utjecaj razvitka povijesti Hladnog rata uopće. Cilj rada je ukazati na važnost problematike vezane uz odnose Narodne Republike Kine i Jugoslavije te odrediti strukturu kontinuiteta kineskih kritika, s pomoću koje se pristup ovoj temi može olakšati i na temelju koje se potencijalno može razviti sadržajnije istraživanje.

Ključne riječi: Narodna Republika Kina, Jugoslavija, komunizam, kritika, revizionizam, rascjep Kine i Sovjetskog Saveza

Je li Jugoslavija bila socijalistička zemlja?

Najtiražniji kineski list *Narodni dnevnik* (人民日报; *People's Daily*) objavio je 26. rujna 1963. dulji tekst pod naslovom „Je li Jugoslavija socijalistička zemlja“.¹ Zbog nužnosti naglašavanja važnosti poruke koju je nosio tekst je nedugo potom, na kineski Nacionalni dan, objavljen i u glavnom organu Komunističke partije Kine (KPK) *Crvena zastava* (红旗; *Red Flag*), a ubrzo nakon toga tiskan je i kao zasebna knjižica koja je doživjela nekoliko ponovnih izdanja.² Sama poruka, pažljivo elaborirana i potkrijepljena dokazima koji su zauzeli prostor od tridesetak novinskih kartica nije mogla biti jasnija: Jugoslavija se ne razvija na temeljima marksizma-lenjinizma. Naime, kako stoji u spo-

* Rad se temelji na istraživanju poduzetom u svrhu pisanja disertacije pod naslovom *Sino-Yugoslavian cooperation and divergences in the Cold War context: mutual relations within the Communist Bloc, the Third World and the United Nations (1948–1971)* (冷战背景下的中南合作与分歧:以双方在社会主义阵营、第三世界和联合国的关系为中心 (1948-1971)). Rad je predstavljen na ASEES konferenciji u Chicagu, Sjedinjene Američke Države, u studenome 2017.

1 Vidi: „Je li Jugoslavija socijalistička zemlja?“ (南斯拉夫是社会主义国家吗?), *Narodni dnevnik*, 26. rujna 1963. Engleski prijevod teksta dostupan je na: <<https://www.marxists.org/history/international/comintern/sino-soviet-split/cpc/yugoslavia.htm>> (23. siječnja, 2018).

2 Vidi izdanje *Crvene zastave*: 1963. (XIX), 1. listopada 1963, str. 5-26, kao i zasebno izdanje teksta 《南斯拉夫是社会主义国家吗?》人民出版社1963年.

menutom tekstu, odluke jugoslavenskog vodstva da se odustane od planskog razvoja gospodarstva, smanji uloga radništva, napusti koncept državnog monopola, dopusti razvoj konkurentnosti među tvrtkama, dozvoli bankama, kapitalističkim kreditima, kapitalnim investicijama i ideji profita uopće da preuzmu glavnu riječ u daljnjem razvitku gospodarstva, Kinezima su bili dovoljni indikatori da se Jugoslavija ni približno ne razvija po osnovnim principima socijalizma. Nadalje, odluke Saveza komunista Jugoslavije (SKJ), s Josipom Brozom Titom na čelu, da se kontrola vojnih poslova i međunarodnih pitanja, kao i intervencija u unutrašnju politiku, te nadzor nad financijskim sustavom, trgovinom, raspolaganjem strateških resursa, vojnim i gospodarskim informacijama prepusti Sjedinjenim Američkim Državama, Kinezima su bili dokaz ne samo za to da Jugoslavija već dulje vrijeme niti ne pokušava biti s ove strane socijalističke revolucije, već da je jugoslavenski status u borbi protiv imperijalizma i više nego razvidan i jasan. Jugoslavija nije ništa više doli „vazal američkog imperijalizma“, čiji lider „Tito, skrivajući se ispod krinke nesvrstanosti i aktivne koegzistencije, želi uništiti narodno-oslobodilačke pokrete Afrike, Azije i Latinske Amerike te nastoji pomoći tome da se zemlje te regije potčine američkom novom kolonijalizmu“.³

Iako najpoznatiji, tekst „Je li Jugoslavija socijalistička zemlja?“ ne samo da je bio jedan od posljednjih velikih napada na Jugoslaviju, već u svojoj srži zapravo nije niti imao previše veze sa samom Jugoslavijom.⁴ Unatoč tome što Jugoslavija jest bila predmet koji je tekst detaljno proanalizirao, poruka koju je tekst izrekao niti je bila nešto novo za Jugoslavene i komunistički svijet, niti je bila upućena Titu i SKJ-u. Čak i prije travnja 1960. godine, kada se u *Narodnom dnevniku* i *Crvenoj zastavi* pojavio tekst „Neka dugo živi lenjinizam!“, s kojim su Kinezi uputili prvu javnu kritiku razvoja socijalizma u Sovjetskom Savezu, Jugoslavija je već imala dobro utvrđen status kineskog ideološkog neprijatelja broj jedan.⁵ Za razliku od imperijalista, u prvom redu Chiang Kai-sheka i Sjedinjenih Američkih Država, tj. stvarnog i opipljivog protivnika komunizma i Narodne Republike Kine, Jugoslavija je bila nož u leđa socijalizmu – ozbiljna prijetnja stabilnosti i uniformnosti komunističkog internacionalnog pokreta bez čega je borba protiv imperijalizma na globalnoj razini teško bila izvediva. Nakon 1960. ime Jugoslavije se koristio kao simbol svega što ne valja u socijalizmu, gotovo isključivo u

3 Izvorni citat na kineskom: „铁托集团打着“不结盟”和“积极共处”的幌子、破坏亚洲、非洲和拉丁美洲的民族解放运动、为美国新殖民主义效劳“ Vidi: Ibid. (*Crvena zastava*; str. 16, 19).

4 Istaknutiji tekstovi o Jugoslaviji su: Mu Hui (牧惠), „Kakvu ‘kreativnu slobodu’ posjeduje Jugoslavija?“ (南斯拉夫有着怎样的‘创作自由’?), *Crvena zastava*, 1964. (V), 17. ožujka 1964, str. 39-45; Shi Dongxiang (施东向), „Promjene u jugoslavenskim državnim tvrtkama“ (南斯拉夫全民所有制经济的蜕化), *Crvena zastava*, 1964. (X), 23. ožujka 1964, str. 1-19; Shi Dongxiang (施东向), „Razvoj jugoslavenske poljoprivrede po smjernicama kapitalizma“ (沿着资本主义道路发展的南斯拉夫农业), *Crvena zastava*, 1964. (XI), 7. lipnja 1964, str. 6-22. Godine 1964, objavljene su i dvije knjige o Jugoslaviji: „Jugoslavenski revizionizam je oruđe američkog imperijalizma“ (南斯拉夫修正主义是帝国主义的工 具) te „Jugoslavija – kronologija događaja, 1945–63.“ (南斯拉夫大事记1945-1963).

5 Vidi: „Neka dugo živi lenjinizam“ (列宁主义万岁), *Narodni dnevnik*, 20. travnja 1960. Nakon ovoga, kineski tekstovi s kritikama upućeni Sovjetskom Savezu postali su nerijetka pojava.

službi kritika upućenih Sovjetskom Savezu, a do rujna 1963. stanje s Jugoslavijom je u kineskoj komunističkoj misli bilo toliko jasno, da to zapravo i nije više bilo nužno posebno isticati i elaborirati. Ipak, novi tekst se pojavio. No, ne zbog toga što je Jugoslavija skrivila nešto novo, već zato što je to učinio Hruščov. Hruščovljeva „druga normalizacija“ odnosa s Jugoslavijom tijekom 1962. te kontinuitet daljnjih poboljšanja odnosa u 1963. Kinezima su bili izravan dokaz da je Hruščov počeo voditi Sovjetski Savez krivim stazama koje je ranije utabao Tito.⁶ „Ne gubite vrijeme i okrenite se nazad! Inače je prekasno!“, poručili su autori teksta „Je li Jugoslavija socijalistička zemlja?“⁷

Cilj ovoga rada je u osnovnim crtama prikazati tijek kineskih kritika Jugoslavije, postaviti ih u adekvatan povijesni kontekst, kategorizirati te ukazati na njihov značaj za razvitak povijesti Hladnog rata. Ova hladnoratovska epizoda, u kojoj su glavne uloge odigrale dvije zemlje koje bi krajem Drugoga svjetskog rata itko teško mogao povezati jednom rečenicom, od velikog je značaja jer se upravo u njoj skriva srž problema od kojih je patio komunistički blok, a koji su izravno utjecali na razvoj dinamike odnosa između komunističkih zemalja. Neočekivani ideološki sraz Kine i Jugoslavije, koji će se u ovom radu predstaviti, poslužio je kao uvertira jednom od značajnijih događaja Hladnog rata – raspadu odnosa Kine i Sovjetskog Saveza te je time indirektno imao utjecaja i na mnoge druge povezane događaje i procese.

Prva etapa: jugoslavenska 1948. i Narodna Republika Kina

Narodna Republika Kina proglašena je 1. listopada 1949. godine, točno četiri dana nakon što je Sovjetski Savez otkazao ugovor o prijateljstvu s Jugoslavijom.⁸ No, do tada je stav KPK bio jasan. Već je 10. srpnja 1948. *Narodni dnevnik* objavio „odluku“ Centralnog komiteta KPK kojom se rezolucija komunističkih partija Bugarske, Rumunjske, Mađarske, Poljske, Sovjetskog Saveza, Francuske, Čehoslovačke i Italije, zbog očuvanja tekovina marksizma-lenjinizma, međunarodnog radničkog pokreta, mira i demokracije, te radi zaštite naroda Jugoslavije od američkog imperijalizma, u

6 Iako je u stvarnosti bilo problema, mnogi od kojih se nisu nikada posve razriješili, pozitivan razvoj događaja u odnosima Jugoslavije i Sovjetskog Saveza počeli su se opažati na početku 1962. Brežnjev je put u Jugoslaviju u rujnu i Titin u Sovjetski Savez u prosincu politički su događaji koji su označili normalizaciju odnosa. Dokumentacija o oba posjeta dostupna je u Arhivu Jugoslavije (AJ) pod oznakama 837 KPR, I-3-a/101-40 i 837 KPR, I-2/16-1.

7 Izvorni citat na kineskom: „赶紧回头吧！不然、就太晚了！“ Vidi: „Je li Jugoslavija socijalistička zemlja?“, *Crvena zastava*, 1963. (XIX), 1. listopada 1963.: str. 26.

8 Sovjetski Savez otkazao je ugovor o prijateljstvu s Jugoslavijom 28. rujna 1949, dok su u narednim danima iste i slične ugovore otkazale i sve druge zemlje Komunističkog bloka. Kronologiju događaja vezanu situaciju s Jugoslavijom nakon ljeta 1948, tekstove „otkaza“, kao i Jugoslavenske odgovore možemo pratiti u *Beloj knjizi*, koju je u sklopu priprema za osudu djelovanja Sovjetskog Saveza i europskog dijela komunističkog bloka prema Jugoslaviji pred Ujedinjenim narodima jugoslavensko Ministarstvo inostranih poslova objavilo 1951. Usp. vidi: „Otkazivanje ugovora o prijateljstvu s Jugoslavijom - Akt uperen protiv interesa mira i međunarodne suradnje“, *Borba*, 9. listopada 1949.

cijelosti prihvaća.⁹ Obrazlažući kako je jugoslavensko vodstvo, poimence Josip Broz Tito, Edvard Kardelj, Milovan Đilas i Aleksandar Ranković, postupilo protivno temeljnim načelima marksizma-lenjinizma, ova je kineska „odlučka“ pozvala sve stranačke kadrove u Kini da „ozbiljno prouče Rezoluciju Informbiroa o problemu Komunističke partije Jugoslavije u svrhu jačanja edukacije o klasi, partiji, internacionalizmu, duhu samokritičnosti i disciplini“.¹⁰ Nakon „odluke“ uslijedile su daljnje kineske kritike, razjašnjenja stavova i prikazi jugoslavenskog slučaja, no one u tim počecima niti su bile brojne, niti su ulazile u detaljnu analizu toga što se zbivalo s Jugoslavijom. Većina napisa o Jugoslaviji u prve tri godine nakon Rezolucije Informbiroa zapravo su bili ili preštampani tekstovi iz tiska europskih komunističkih zemalja,¹¹ ne previše detaljne vijesti o novitetima vezanim uz slučaj Jugoslavije¹² ili, rjeđe, prikazi nužni za razumijevanje konteksta kritika Jugoslavije.¹³ Kinezi nimalo nisu dvojili kako se postaviti prema incidentu s Jugoslavijom, niti je bilo za očekivati da će Mao Zedong u vrijeme krvavog rata s Kuomintangom, kada je posebno trebao paziti na dinamiku složenih odnosa sa Staljinom, pružiti riječ podrške Titu.¹⁴ Sudeći po malom ukupnom broju članaka i niskoj frekventnosti objavljivanja, Kinezi, preopterećeni ratom i stvaranjem države, nisu imali previše vremena baviti se s Jugoslavijom. Ipak, pisati

- 9 Vidi: „Odluka Centralnog komiteta KPK-a po pitanju Jugoslavije“ (中共中央委员会关于南共问题的决议), *Narodni dnevnik*, 14. srpnja 1948.
- 10 Izvorni citat na kineskom jeziku: „全党干部都应当认真研究共产党情报局会议关于南斯拉夫共产党问题的决议、借以加强党内关于阶级的、党的、国际主义的、自我批评精神和纪律性的教育“; Vidi: Ibid.
- 11 Vidi primjerice: „Tito na dlanu imperijalizma ustraje igrati se greškama nacionalizma“ (铁托坚持民族主义错误被玩弄于帝国主义掌中), *Narodni dnevnik*, 12. listopada 1948.; Josef Revai, „Titova klika – pobornik NATO-a“ (铁托集团——大西洋公约非正式的支持者), *Svjetska zbivanja*, 1949. (VI), 12. veljače 1949, str. 19-20; Duško Novakov, „Borba između Titove bande i jugoslavenskog naroda postaje sve intenzivnija“ (南斯拉夫人民反铁托党徒的斗争加剧了), *Svjetska zbivanja*, 1949. (VI), 12. veljače 1949, str. 21; Mátyás Rákosi, „Trockistička frakcija u Jugoslaviji je komando imperijalizma“ (南斯拉夫的托洛茨基分子是帝国主义的突击队), *Narodni dnevnik*, 3, 4, i 5. kolovoza 1949.
- 12 Vidi primjerice: „Centralni komitet albanske komunističke partije osuđuje izdajničke poteze Titove klike“ (阿共中央委员会——斥铁托集团叛卖行动), *Narodni dnevnik*, 16. srpnja 1948.; „Klika rukovodstva Komunističke partije Jugoslavije izvodi reviziju marksizma-lenjinizma“ (南斯拉夫共产党的领导集团修改了马列主义关于党的学说), *Narodni dnevnik*, 2. prosinca 1948.; „Tito i američki imperijalizam otvoreno podržava Atenske reakcionare“ (铁托集团和美帝一起公开支持雅典反动派), *Narodni dnevnik*, 21. kolovoza 1949.; „Otpala je Titova kontrarevolucionarna maska“ (铁托反革命集团的假面具撕掉了), *Narodni dnevnik*, 27. kolovoza 1949.
- 13 Vidi primjerice: „Nova situacija novih demokratskih zemalja Jugoistočne Europe“ (东南欧新民主国家的新形势), *Svjetska zbivanja*, 1949. (I), 8. siječanja 1949, str. 17-18; „Titova klika i Maršalov plan“ (铁托集团和马歇尔计划), *Svjetska zbivanja*, 1949. (VI), 12. veljače 1949, str. 6-7.
- 14 Razina sovjetskog utjecaja u kineskim unutrašnjim i vanjskim poslovima, doseg dominacije Sovjetskog Saveza u Aziji, kao i nejasnoće između Maovog i Staljinovog shvaćanja pozicije Kine u globalnom suprotstavljanju kapitalizmu i imperijalizmu, samo su neka od mnogih problema koji su od početka opterećivali savez između KPK-a i KPSS-a. O statusu saveza sovjetskih i kineskih komunista u godinama kineskog građanskog rata vidi: Shen Zhihua (2013: poglavlje *The CCP-CPSU High-level Contacts and the foundation of the Alliance*), rad Kim Donggila *Stalin and the Chinese Civil War* (2010), te poglavlje Niu Juna *The Origins of the Sino-Soviet Alliance* (u: Westad, 1998).

su morali, najviše zbog toga jer je to što se s događalo s Jugoslavijom bacalo sjenu na njihov komunistički pokret i izravno na Mao Zedonga, koji je pomalo strepio od toga da ga Staljin ne počne gledati kao kinesku varijantu neposlušnog Tita. Sam Mao, koji je tada vodio strogu politiku „priklanjanja jednoj strani“,¹⁵ zbog ove strepnje je u više navrata u razgovorima sa sovjetskim saveznicima Tita prokazao kao izdajicu,¹⁶ izjednačavajući ga sa svojim rivalom iz vremena *Dugog marša*, Zhang Guotaom.¹⁷ Zbog tih razloga odbijen je pomalo naivan jugoslavenski pokušaj priznanja Narodne Republike Kine,¹⁸ koji je Kineze u principu zatekao nespretnim i natjerao ih na dodatno dokazivanje vjernosti Sovjetskom Savezu u štampi¹⁹ te čak i na Maovo izravno opravdavanje da oni sami nisu imali ništa s time.²⁰

- 15 Mao Zedongovi koncepti „priklanjanja jednoj strani“ (一边倒), „uspostave novog kućanstva“ (另起炉灶), „čišćenja kuće prije pozivanja gostiju“ (打扫干净屋子再请客), tj. oslanjanje na komunistički pokret, uspostava nove vlasti pod vodstvom KPK-a te ponovna uspostava diplomatskih odnosa Kine sa svijetom pod novim uvjetima, tri su temeljna pravila na kojima se izgradila vanjska politika *Nove Kine*. Vidi: Maov tekst „O diktaturi narodne demokracije“ (论人民民主专政) u MZDODVP, MZDSD (sv. V). O Maovim konceptima također vidi: Niu Jun (2013: 114-131), Shen Zhihua (2013: 125-133); Huang Qing, Wang Qiaorong (2016: 8-22), Li Danhui, Shen Zhihua (2011: 3-14), Lüthi (2008: 28-31), etc.
- 16 U siječnju i veljači 1949. Anastas Mikojan je u Pekingu s Maom, Zhou Enlajem, Liu Shaoqijem, Zhu Deom i Ren Bishijem razgovarao o organizacijskim problemima KPK-a te osnivanju veza KPK-a s drugim partijama. U dva telegrama koje je Mikojan poslao u Moskvu, spominje se Jugoslavija. Dana 3. veljače Mikojan je prijavo Moskvi kako je Mao Tita oslovio kao izdajicu. Sljedeći dan Mikojan je podnio iscrpan izvještaj o poduljem razgovoru o Titu i Jugoslaviji, tijekom kojeg se Mao raspitivao o tome koliko je jugoslavenski slučaj opasan za razvoj komunističkog pokreta u Europi. Vidi: „Zapis razgovora Mikojan-Mao: O povijesti KPK-a“, Telegram br. 16471, 3. veljače 1949. i „Telegram Mikojana Staljinu: Mišljenje o Jugoslaviji“, Telegram br. 34406, 4. veljače 1949, ZGRA, sv. I, str. 420.
- 17 Zhang Guotao (张国焘) bio je jedan od osnivača KPK-a te je do *Dugog marša* (1934-1936), tj. uspona Mao Zedonga, bio jedan od najistaknutijih kineskih komunista. U travnju 1938. prebjegao je na stranu Chiang Kai-sheka što je, između ostalog, rezultiralo i time da je njegovo ime u jeziku kineske komunističke misli postalo simbolom za izdaju. Interesantno, dok je boravio u Hong Kongu, Zhanga, koji je do tada već naširoko bio poznat pod nazivom „kineski Tito“, intervjuirao je jugoslavenski izvjestelj Jaša Levi. Vidi: „Iz beleški Jaše Levija o Čang Kuo-taou – Kineskom Titu“, ožujak 1952, AJ 507 SKJ 60-I-12. Vidi i Zhangove memoare: *The Rise of the Chinese Communist Party* (1971).
- 18 Telegram u kojemu je bio sadržano jugoslavensko priznanje NR Kine, a koje je poslao tadašnji zamjenik ministra vanjskih poslova Vladimir Popović, u Kinu je stigao 6. listopada, tj. isti dan kada su stigla priznanja od Sjeverne Koreje, Mađarske i Čehoslovačke. Vidi: *Declassified Diplomatic Documents* (2006: 571).
- 19 Vidi: „Izdajica Tito prodao je strateške resurse“ (铁托叛徒出卖战略富源), „Titova banda je suradnik grčke imperijalne vojske“ (铁托匪帮作希保皇军帮凶) i „Jugoslavenski narod prkosi izdajničkim prigonima“ (南国人民不顾叛徒迫害), *Narodni dnevnik*, 15. i 16. listopada 1949. Između ostalih, također vidi članke koji su izišli u mjesecima nakon: „Imperijalističko pseto prvak Tito mijenja Jugoslaviju u fašistički zatvor Wall Streeta“ (帝国主义头号走狗铁托把南国变成法西斯监狱出卖整个国家给华尔街), *Narodni dnevnik*, 30. prosinca 1949; „Borba protiv fašističke kliše“ (反抗铁托集团法西斯政权), *Narodni dnevnik*, 2. veljače 1950; „Tito rasprodaje jugoslavenske resurse“ (铁托出卖国家资源), *Narodni dnevnik*, 8. ožujka 1950.
- 20 Desetak dana nakon priznanja Mao Zedong trudio se objasniti Nikolaju Vasiljeviču Roščinu, prvom veleposlaniku Sovjetskog Saveza u Kini, kako Kina nije tražila priznanje od Jugoslavije, kako neće odgovoriti, niti da će išta učiniti bez prethodnih konzultacija s Moskvom. Vidi: „Zapis razgovora Mao Zedonga i Roščina“, Dokument br. 09925, ZGRA, 16. listopada 1949, sv. I, str. 130-131.

Druga etapa: rat u Koreji

Nakon nešto većeg izljeva negativnih stavova o Jugoslaviji koji je uslijedio nakon jugoslavenskog pokušaja priznanja, Jugoslavija je polako počela nestajati iz vidokruga kineske štampe. To nestajanje sasvim sigurno bi se nastavilo da nije bilo Korejskog rata, tj. da Komunistička partija Jugoslavije, potaknuta strahom od toga bi Staljinova duga ruka mogla pogurnuti komunističko susjedstvo u napad upravo na Jugoslaviju, nije u javnosti prilično žestoko reagirala protiv, najprije invazije Sjeverne Koreje na Južnu, a potom i intervencije kineskih dobrovoljaca.²¹ Jugoslavenske stavove o nužnosti povlačenja vojski natrag na 38. paralelu, mirnog rješavanja spora te razdvajanja problema Koreje od pitanja Tajvana, što su Kinezi vidjeli kao jednu te istu stvar – agresiju imperijalističkih Sjedinjenih Američkih Država, iznesene u štampi i Ujedinjenim narodima, Kinezi su percipirali kao izravan izraz jugoslavenskog neprijateljstva prema njima. Iako u sjeni puno žešćih napada protiv SAD-a, Kinezi su reagirali prvom izravnom javnom kampanjom protiv Jugoslavije tijekom koje su si kineski autori dali puno više truda nego u prethodnoj etapi. Kineski autori i urednici bili su posebno zainteresirani za opisivanje teške gospodarske situacije koja je tada bila zadesila Jugoslaviju. Za nestašicu hrane, inflaciju, pojavu crnog tržišta, nedostatak zaposlenja i druge teškoće izravni je krivac bio nitko doli Tito, jer je njegova nesmotrenost dovela do otkazivanja trgovinskih sporazuma sa Sovjetskim Savezom i drugim zemljama komunističkog bloka.²² Do prosinca 1951. godine, kako je pisao časopis specijaliziran za probleme međunarodne politike *Svjetska zbiljanja* (世界知识; *World Affairs*), Jugoslavija je bila porobljena, prezadužena i izgladnjela imperijalistička kolonija, kojom su vladala fašistička antikomunistička „poslušna pseta, špijuni i suučesnici imperijalizma“, zemlja u kojoj su sve najveće tvrtke u bile vlasništvu SAD-a i gdje su neredi, epidemije bolesti, gladi i progon nedužnih bili sasvim uobičajena pojava.²³ Kako bi podržali takvu sliku, kineski urednici povremeno su tiskali i zapažanja iz informiranih sovjetskih promatrača i svjedoka do kojih su uspjeli doći.²⁴ Jedan od svjedoka bio je Antun Novak, zaposlenik jugoslavenskog veleposlanstva u Pragu koji

21 Stanje jugoslavenskog vrha u trenucima izbivanja Korejskog rata opisao je Bekić (1988: 160-199) u poglavlju „Korejski umjesto Balkanskog rata“.

22 Kao primjere vidi: „Poslušna pseta američkog imperijalizma – Titova klika ugnjetava jugoslavenski narod“ (美帝走狗铁托集团压榨下南斯拉夫人民的苦况), *Svjetska zbiljanja*, 1950. (XXII), 27. studenog 1950, str. 19; „Jugoslavenske teškoće“ (南斯拉夫的困苦), *Svjetska zbiljanja*, 1951. (IX), 5. ožujka 1951, str. 7; „Jugoslavija u imperijalističkom ropstvu“ (帝国主义奴役下的南斯拉夫), *Svjetska zbiljanja*, 1951. (XIX), 15. svibnja 1951, str. 16-17; „Izbori u Jugoslaviji – dopis iz Sofije“ (南斯拉夫的“选举”——索非亚通讯), *Svjetska zbiljanja*, 1953. (XXIV), 27. prosinca 1953, str. 30.

23 Vidi: „Trenutna situacija u Jugoslaviji i borba jugoslavenskog naroda“ (南斯拉夫现势和南斯拉夫人民的斗争), *Svjetska zbiljanja*, 1951. (XLVIII), 3. prosinca 1951, str. 16-17.

24 Kao primjere vidi: Pilatov (皮拉陀夫), „Titova Jugoslavija: američko oružje rata“ (铁托南斯拉夫——美国的战争工具), *Svjetska zbiljanja*, 1951. (XL), 8. listopada 1951, str. 16-17; Jeronov (济尔诺夫), „Odvratno provokativno ponašanje Titovih ekstremista“ (铁托分子的恶劣的挑釁行为), *Svjetska zbiljanja*, 1952. (XLVI), 18. studenog 1952, str. 18.

je prebjegao Čehoslovacima u ožujku 1951.²⁵ Knjižica koju je napisao o svojim negativnim iskustvima u radu unutar jugoslavenske državne uprave bila je vrlo popularna u komunističkim zemljama, i Kinezi je nisu propustili objaviti.²⁶ Pored onoga što se s Jugoslavijom zbivalo iznutra, Kinezi su pratili i aktivnosti Jugoslavije u međunarodnim vodama, a sve što su tamo vidjeli bili su dodatni dokazi potrebni za održavanje teze „uslužnog pseta imperijalizma“. Ublažavanje stava Jugoslavije po pitanju Trsta, zajmovi koji su počeli stizati od strane SAD-a, diplomatsko balansiranje Jugoslavije između Istoka i Zapada u Ujedinjenim narodima, kao i iskorak Jugoslavije prema Turskoj i Grčkoj, Kinezi nisu mogli shvatiti kao ništa drugo doli djelovanje usmjereno protiv komunističkog bloka, posebno protiv Sovjetskog Saveza. Tako je članak „Trst“ (*Svjetska zbivanja*; lipanj 1952) podjednako okrivio SAD, Ujedinjeno Kraljevstvo i „fašističku Titovu kliku“ za stvaranje političkih i gospodarskih problema u Trstu.²⁷ Članak „Šesta generalna skupština Ujedinjenih naroda“ (*Svjetska zbivanja*; veljača 1952) pojasnio je kako „dva psa Wall Streeta – Kuomintang i Titova banda, napadaju i prkose naprecima miroljubive politike Sovjetskog Saveza i drugih zemalja narodnih demokracija“,²⁸ dok su u članku „Američki osvajači na Balkanu“ (*Svjetska zbivanja*; listopad 1953) Turska, Grčka i posebno Jugoslavija, bile opisane kao zemlje pod potpunom kontrolom SAD-a, koji ih koristi kao „jeftino topovsko meso za invaziju u kamp mira i demokracije“.²⁹

- 25 Antun Novak bio je mladi radio-telegrafist koji se preko vojske dokopao posla u jugoslavenskom veleposlanstvu u Pragu. Došao je iz seljačke obitelji, imao je pet godina škole, a prije svoje službe u Pragu nikada nije živio u velikom gradu. Dok je radio u veleposlanstvu, bio je poznat po nedisciplini i bez senzibiliteta za tadašnje probleme Jugoslavije. Kako objašnjava Vojtěchovský, Novaka je za bijeg više motivirao strah od gubitka ugodnog posla, statusa, plaće i života u velegradu, nego stvarne nepravde i užasi Jugoslavije. Vidi: Vojtěchovský (2016: 465-466).
- 26 Novakova iskustva objavljena su u seriji članaka u *Svjetskim zbivanjima* u srpnju 1952. (XXVI-XXX) pod naslovom „Služio sam pod Titom“ (我曾为铁托服务). Dodatni „podsjetnik“ na Novaka objavljen je pola godine kasnije: „Pravo lice Titove klike – Nakon čitanja ‘Služio sam pod Titom’“ (铁托匪帮的真面目——“我曾为铁托服务”读后记), *Svjetska zbivanja*, 1953. (I), 16. siječnja 1953, str. 31-32.
- 27 Vidi: „Trst“ (的里雅斯特), *Svjetska zbivanja*, 1952. (XXII), 3. lipnja 1952 str. 19-20; Sličan stav ponovljen je u članku „Rješenja međunarodnih problema“ (国际问题解答), *Svjetska zbivanja*, 1953. (XXI), 2. ožujka 1953, str. 32.
- 28 Izvorni citat na kineskom: „(...)教唆华尔街的两条家狗——国民党残匪和铁托匪帮、对苏联和人民民主国家的和平政策进行最无耻的挑战性的诽谤“; Vidi: „6. Generalna skupština Ujedinjenih naroda“ (联合国第六届大会), *Svjetska zbivanja*, 1952. (VII), 19. veljače 1952, str. 5-6.
- 29 Izvorni citat na kineskom: „并从南、土、希三国获得更多的廉价炮灰、以便向和平民主阵营进行侵略的冒险行动“; Vidi: „Američki osvajači na Balkanu“ (美国侵略者在巴尔干的阴谋), *Svjetska zbivanja*, 1953. (XXII), 27. listopada 1953, str. 23-25. Slični stavovi izneseni su u: „Stvaranje mediteranskog ratnog sporazuma“ (在形成中的地中海战争公约), *Svjetska zbivanja*, 1951. (II), 15. siječnja 1951, str. 20. i „Balkanski pakt“ i „Balkanski vojni savez“ („巴尔干公约“与“巴尔干军事同盟”), *Svjetska zbivanja*, 1954. (XV), 14. kolovoz 1954, str. 31.

Treća etapa: moderni revizionizam

U siječnju 1955. godine, nakon što su svršetak borbi u Koreji, Staljinova smrt i Hruščovljeve inicijative prema (prvoj) „normalizaciji“ odnosa s Jugoslavijom dovoljno promijenile opći kontekst odnosa u socijalističkom svijetu, Kina i Jugoslavija uspostavile su službene odnose i izmijenile veleposlanike, pri čemu je vokabular vezan uz Jugoslaviju poprilično naglo ispario iz kineskog tiska.³⁰ No, takvo stanje stvari nije potrajalo dugo. Titove izjave o greškama tijekom mađarske krize,³¹ jugoslavensko odbijanje potpisivanja zajedničke deklaracije 64 komunističke partije u Moskvi u studenom 1957.³² te konačni predložak novog ustava predstavljenog na VII. kongresu SKJ-a u Ljubljani u travnju 1958.³³ naveli su Kineze da napadnu Jugoslaviju kao nikada ranije.

„Moderni revizionizam mora se kritizirati“, bio je prvi članak *Narodnog dnevnika* koji se osvrnuo na jugoslavenski pokušaj izvrtnja marksizma-lenjinizma u novom predlošku ustava.³⁴ Nedugo zatim, u prvom broju novog glavnog organa KPK *Crvenoj*

-
- 30 Zanimljivim se može činiti to da su prvi veleposlanici bili Vladimir Popović, čiji je telegram o priznanju bilo ignoriran od Kineza, i Wu Xiuquan, kineski diplomat s kojim se Aleš Bebler sukobljavao u Vijeću sigurnosti Ujedinjenih naroda tijekom rasprava o Koreji i Tajvanu u prosincu 1950. Vidi: „Govor jugoslavenskog delegata dr. Aleša Beblera“, *Borba*, 2. prosinca 1950. Više detalja u: „Naši stavovi u OUN prema pitanjima tretiranih u vezi sa NR Kinom“, Bez datuma (1957), DASMIP, PA, 1957-F106, 427717, str. 5 i „Pitanje predstavnštva Kine u OUN“, 28. kolovoza 1957, DASMIP, PA, 1957-F106, 427717, str. 4.
- 31 Novinske naslove koji su ukazivali na jugoslavensko nezadovoljstvo sovjetskim rješenjima situacije u Mađarskoj, Kinezi su uglavnom ignorirali, sve dok Tito u studenom 1956. u Puli sam nije progovorio protiv prve sovjetske intervencije. „Telegram Sekretarijatu za inostrane poslove“, 22. studenog 1956, Peking, DASMIP, PA, 1956-F48, 420467. Za govor Tita vidi: „Svijet se može nadati da će mir biti sačuvan“, *Borba*, 16. studenog 1956. i „Govor pred aktivom komunista iz Istre“, Pula, 11. studenog 1956, J. B. Tito, sv. XI. (1959: 219-240).
- 32 Moskovska konferencija komunističkih partija trebala je čitavom svijetu pokazati snagu i jedinstvo komunističkog internacionalnog pokreta. S obzirom na to da je Jugoslavija bila jedina tzv. „nezavisna“ socijalistička zemlja, njen dolazak i potpisivanje deklaracije je za Hruščova bio od najveće važnosti. Zapravo, bez garancija da će Jugoslavija potpisati sporni dokument, Hruščov se nije ni želio upustiti u ideju organiziranja takvog skupa. Kineski istraživači Shen Zhihua i Xia Yafeng (2009: 80-82) ukazuju na to kako su zadatak prinude Jugoslavena da se slože s dolaskom i sadržajem konačnog dokumenta Kinezi svojevoljno preuzeli na sebe: Zhou Enlai u razgovorima s jugoslavenskim veleposlanikom u Moskvi, Veljkom Mićunovićem, i Peng Zhen u izravnom razgovoru s Titom, tijekom njegovog posjeta Jugoslaviji u siječnju 1957. Shen i Xia ukazuju na to da je upravo Peng Zhenova kriva interpretacija Titovih riječi Hruščova navela da se složi s idejom organiziranja takvog skupa. U istom radu Shen i Xia također ukazuju na to da su upravo Kinezi, a ne Sovjeti, bili glavni nositelji ideje o konferenciji. Ovu epizodu opisao je i Lüthi (2015: 241-252).
- 33 Predložak novog jugoslavenskog ustava, izložen na VII. kongresu SKJ-a, bio je pokušaj SKJ da stvori ideološku i pravnu osnovu potrebnu za dopuštanje veće slobode u trgovini, gospodarstvu, i djelovanju na vanjsko-političkom planu. Jugoslavenski novi iskorak van zajedničkih ideoloških smjernica internacionalnog komunističkog pokreta nije bio dobro primljen od drugih komunističkih partija. Vidi: Bilandžić (1979: 240-245).
- 34 Vidi: „Moderni revizionizam mora se kritizirati“ (现代修正主义必须批评), *Narodni dnevnik*, 5. svibnja 1958.

zastavi, njen odgovorni urednik te jedan od glavnih ideologa KPK-a Chen Boda, objavio je članak pod naslovom „Jugoslavenski revizionizam je produkt imperijalističke politike“. ³⁵ Ukratko, Kineze je zasmetala jugoslavenska negacija temeljnog svjetskog konflikta, onog između kapitalizma i komunizma, odbacivanje osnova marksističko-lenjinističke ideologije, tj. revolucije proletarijata. *Moderni revizionizam* za Kineze je predstavljao namjerni pokušaj „razaranja internacionalnog komunističkog pokreta i potkopavanja jedinstva socijalističkih zemalja“. ³⁶ Nadalje, kako je Wu Xiuquan objasnio Joži Vilfanu nekoliko dana prije nego što je zauvijek napustio Jugoslaviju, jugoslavenski kongres propustio je „dovoljno naglasiti utjecaj Partije“, i upozorio ga da se „Jugoslavija mora truditi biti dio komunističkog bloka“. ³⁷ Nedugo nakon toga oglasili su se i čelnici KPK-a. Na Drugom zasjedanju VIII. kongresa KPK-a, Deng Xiaoping i Liu Shaoqi, članovi Centralnog komiteta, osvrnuli su se na slučaj Jugoslavije i *moderni revizionizam* (现代修正主义), koji su označili kao glavnu prijetnju jedinstva komunističkog pokreta i solidarnosti socijalističkih zemalja. ³⁸ Za njima su se u *Narodnom dnevniku* i *Crvenoj zastavi* oglasili i visokopozicionirani partijski čelnici Kang Sheng i Wang Jiaxiang, koji su ustvrdili kako promjene vezane uz Jugoslaviju nisu slučajne, već su konstrukt američkog imperijalizma. ³⁹ Sam Zhou Enlai se tijekom Nacionalnog kongresa u travnju 1959. osvrnuo na jugoslavenske vanjskopolitičke pretenzije prema Trećem svijetu i ustvrdio kako „jugoslavenska revizionistička grupa, koja se prodala američkom imperijalizmu, nakon što su propala njena nastojanja da potkopa solidar-

35 Vidi: Chen Boda (陈伯达), „Jugoslavenski revizionizam je produkt imperijalističke politike“ (南斯拉夫修正主义是帝国主义政策的产物), *Crvena zastava*, 1958. (I), 1. lipnja 1958, str. 11-18.

36 Vidi: „Komunističke i radničke partije kritiziraju Jugoslavenski predložak ustava“ (各国共产党和工人党批判南共纲领草案), *Svjetska zbivanja*, 1958. (X), 31. svibnja 1958, str. 8.

37 Vidi dokumente pod: „Zabeleška o razgovoru s kineskim veleposlanikom“, 14. travnja 1958, Beograd, AJ 507 SKJ 60-I-28. Tridesetak godina kasnije Wu je u svojim memoarima prepričao kako su jugoslavenski zahtjevi za jednakost svih partija i odbijanje ičije hegemonije, a koji su bili utkani u njihov predložak ustava, bili izravna uvreda Sovjetskom Savezu. Iako, u vrijeme kada je pisao svoje memoare, Wu jugoslavenske poteze opisuje kao sasvim razumne, čak i ispravne, napominje kako je u ondašnjem povijesnom kontekstu takav potez bio nezamisliv. Upravo je zato Kina i ispratila vodstvo Sovjetskog Saveza u napadima na Jugoslaviju. Wu se, doduše, ne trudi objasniti razloge dugovječnosti i žestine kineskih napada na Jugoslaviju, koji su uvelike premašili napade ostalih socijalističkih zemalja. Vidi: Wu Xiuquan (1986: 251-255).

38 Izvorni citat na kineskom: „只有彻底地粉碎现代修正主义、坚决地保卫马克思列宁主义、才能巩固共产主义运动和社会主义国家的团结“, u: „Rasprava o ispravnom i neispravnom – Kritika jugoslavenskog revizionizma“ (大是大非之争——批判南斯拉夫修正主义), *Svjetska zbivanja*, 1958. (XI), 16. lipnja 1958, str. 14. Vidi još: „Drugom zasjedanje VIII. kongresa KPK-a – Drug Liu Shaoqi razjašnjava temeljnu partijsku liniju konstrukcije komunizma – Drug Deng Xiaoping kritizira moderni revizionizam jugoslavenskog programa“ (中共“八大“第二次会议开幕--少奇同志阐明了党的社会主义建设的总路线--小平同志批判了以南共纲领为代表的现代修正主义), *Narodni dnevnik*, 6. svibnja 1958.

39 Vidi: Kang Sheng (康生) „Jugoslavenski revizionizam upravo je ono za čime traga američki imperijalizam“ (南斯拉夫的修正主义恰恰适合美帝国主义者需要), *Narodni dnevnik*, 14. lipnja 1958. i Wang Jiaxiang (王稼祥), „O opovrgavanju reakcionarnih zemalja modernog revizionizma“ (驳斥现代修正主义反动的国家论), *Crvena zastava*, 1958. (II), lipanj 1958, str. 9-19.

nost socijalističkih zemalja, sada se trudi nanijeti štetu prijateljskim odnosima azijskih i afričkih zemalja i Kine i ostalih socijalističkih zemalja⁴⁰. Chen Boda u svom drugom članku o Jugoslaviji, objavljenom u *Crvenoj zastavi*, objasnio je to riječima: „Juda je izdao samo jednog Isusa, dok je Tito izdao čitav jugoslavenski narod“⁴¹.

U razdoblju od 1959. do 1962. Jugoslavija se u kineskom tisku napadala gotovo svakodnevno. Prosjek za to razdoblje, kako je brojalo okrnjeno jugoslavensko veleposlanstvo u Peking, ⁴² iznosio je otprilike 70 „napada“ na mjesec, s time da je broj mjesečnih „napada“ znao premašiti i brojku od 200, kako je to slučaj bio u studenom 1959. ili lipnju 1960.⁴³ Uz poplavu članaka, komentara, razjašnjenja i vijesti vezanih uz Jugoslaviju u novinama i časopisima, u ovome razdoblju objavljeno je i nekoliko značajnih zasebnih izdanja, od kojih se najviše ističe serija *Kritika prijedloga jugoslavenskog programa od strane komunističkih i radničkih partija*, zbornik *Radova o opovrgavanju modernog revizionizma* u deset svezaka, knjižica *Titova klika i lice suvremenog revizionizma* te zbornik *Kritika jugoslavenskog revizionizma od strane komunističkih partija*.⁴⁴

Četvrta etapa: kritizirati Jugoslaviju znači kritizirati Sovjetski Savez

Rascjep saveza Komunističke partije Kine i Komunističke partije Sovjetskog Saveza (KPSS) jedan je od značajnijih događaja Hladnoga rata. Stabilnost asimetričnog ali nužnog odnosa Staljina i Mao Zedonga posve se izgubila u godinama nakon Staljinove smrti. Hruščovljeva kritika staljinizma u veljači 1956, koju je Mao dijelom doživio kao kritiku vlastite filozofije i statusa u partiji, pa čak i određenih crta ličnosti, pokrenula je proces raspadanja saveza ovih dvaju socijalističkih giganata. Stari Staljinovi grijesi iz vremena kineskog građanskog rata, Maova osobna razočaranost Hruščovljevim odmakom od revolucije, balansiranjem odnosa sa SAD-om te sve vidljivijim ideološkim

40 Ovo je bio prvi „napad“ u kineskom Nacionalnom kongresu. Vidi: „Telegram Sekretarijatu za inostrane poslove“, 18. travnja 1959, Peking, DASMIP, PA, 1959-F70, 410797.

41 Izvorni citat na kineskom: „犹太出卖的、只是一个耶稣、现在铁托出卖的、却是南斯拉夫人民“ (str. 17); u: „Chen Boda (陈伯达), „Udio američkog imperijalizma u jugoslavenskog revizionizmu“ (美帝国主义在南斯拉夫的赌注), *Crvena zastava*, 1958. (II), lipanj 1958, str. 17-19.

42 Veleposlanik Vladimir Popović svoje je mjesto napustio 24. lipnja 1958. No unatoč ideološkim razmiricama, ni jugoslavensko veleposlanstvo u Peking, kao ni kinesko u Beogradu nisu zatvorili svoja vrata, već su do kraja šezdesetih nastavili funkcionirati s otpravnicima poslova na čelu.

43 U izračun je uključen ukupni broj članaka objavljenih o Jugoslaviji, uključujući ponovljena izdanja. Vidi: „Popis štampe januar-maj“, 27. svibnja 1960, Peking, DASMIP, PA, 1960-F67, 414890; „Popis štampe juni-septembar“, 24. listopada 1960, Peking, DASMIP, PA, 1960-F67, 428837; „Pregled pisanja kineske štampe o Jugoslaviji u oktobru, novembru i decembru 1960 i januaru 1961“, 20. veljače 1961, Peking, DASMIP, PA, 1961-F68, 47233; „Pregled pisanja kineske štampe o Jugoslaviji za zadnji kvartal 1961 i prvi kvartal 1962“, 29. svibnja 1962, Peking, DASMIP, PA, 1962-F65, 418579.

44 《各国共产党和工人党批判南共纲领草案文选》江西人民出版社1958年；《驳斥现代修正主义论文集》湖南人民出版社1958年；《铁托集团的现代修正主义面目》中国青年出版社1959年；《各国共产党批判南斯拉夫修正主义言论摘录》世界知识出版社1959年。

razilikama, istovremena težnja za ostvarivanjem samostalnije Kine uz izravniju i kontroliraniju pomoć Sovjeta te prirodno strateško rivalstvo u Aziji samo su neki od razloga koji su doveli ne samo do kompletnog raspada saveza KPK-a i KPSS-a, već su Kinu i Sovjetski Savez doveli na korak do izravnog rata krajem šezdesetih godina dvadesetog stoljeća.⁴⁵

Iako su se tenzije između KPK-a i KPSS-a unutar komunističkog bloka mogle nazrijeti koncem pedesetih godina, obostrano nezadovoljstvo nedvosmisleno je isplivalo pred oči svijeta tijekom otkrivanja prvih rezultata kineskog *Velikog skoka unaprijed*. U tom kontekstu, kritike i napadi na Jugoslaviju počeli su poprimiti nešto drugačiji karakter. Početak transformacije značenja nastupa s objavom teksta „Neka dugo živi lenjinizam!“, nakon kojeg se tekstovi u Jugoslaviji postepeno prestaju baviti pukim „dokazivanjem“ jugoslavenskih prijestupa, i usmjeravaju na prikazivanje Jugoslavije kao očitog primjera kako se socijalizam ne smije razvijati, sve s ciljem ukazivanja na greške u razvoju socijalizma u Sovjetskom Savezu. Do trenutka kada je tijekom XXII. kongresa KPSS-a u listopadu 1961. došlo do otvorenog i nedvosmislenog sraza različitosti u mišljenju između KPK-a i KPSS-a, značenje pojma „Jugoslavija“, kao i njene isto značnice „revizionizam“, u kineskoj je komunističkoj misli toliko bilo uznapredovalo da su kineski delegati, predvođeni Zhou Enlajem, s lakoćom bili u stanju koristiti oba pojma u potkrepljivanju svojih teza o ispravnosti kineske verzije marksizma.⁴⁶ Ubrzo nakon toga je knjiga Edvarda Kardelja, *Socijalizam i rat*, izvorno objavljena 1960. godine, osuđena kao središnje djelo jugoslavenskog revizionizma koje je zacementiralo Kardeljevo ime uz, za Kineze, zloglasne kritičare Marxa i Lenjina – Eduarda Bernsteina i Karla Kautskoga.⁴⁷ U nadolazećim mjesecima, što je više KPK bio gnjevan na poteze KPSS-a, više se „napada“ usmjeravalo na Jugoslaviju. Uz desetke mjesečnih „napada“ u kineskom tisku, negativna uporaba imena Jugoslavije i Tite počela se od strane vodećih funkcionara KPK-a prakticirati izravno u javnosti, što ranije nije bio slučaj. Tako je u siječnju 1962. godine, tijekom banketa u čast izaslanstva albanske vlade, Zhou Enlai

45 O razlozima i povodima za raspad kinesko-sovjetskog saveza detaljnije u: 吴冷西 [Wu Liangxi] (1999), Lorenz Lüthi (2008), Sergey Radchenko (2009), and 沈志华 [Shen Zhihua] (2011. i 2013), Garver (2016).

46 O srazu Kineza i Sovjeta tijekom XX. kongresa, vidi: Lüthi (2008: 205-207) i Shen Zhihua (2011: 447-458). O izjavama vezanim uz Jugoslaviju vidi: „Pregled pisanja kineske štampe o Jugoslaviji za zadnji kvartal 1961. i prvi kvartal 1962.“, 29. svibnja 1962, Peking, DASMIP, PA, 1962-F65, 418579.

47 Kardeljeva knjiga *Socijalizam i rat* (*Socialism and War*), objavljena 1960. u Jugoslaviji na srpsko-hrvatskom i u SAD-u na engleskom jeziku, bila je jugoslavenski pokušaj da se pruži jedan potpuniji i sadržajni odgovor na kineske kritike jugoslavenske vanjske politike i „raskrinkaju“ kontradikcije sadržane u smjesi kineske verzije politike koegzistencije i kineskih „ratno-huškačkih“ izjava. Dokumentacija dostupna u jugoslavenskim arhivima ukazuje na to kako su Jugoslaveni bili poprilično iznenađeni, i pomalo razočarani, time što je Kinezima toliko dugo trebalo da odgovore na Kardeljeve opaske. Vidi: Wu Jiang (吴江), „Naše vrijeme i Kardeljeva dijalektika“ (我们的时代和卡德尔的“辩证法“), *Crvena zastava*, 1962. (V), 1. ožujka 1962, str. 17-37. Vidi još: „Zabeleška o odgovoru kineskog časopisa Crvena zastava na Kardeljevu studiju Socijalizam i rat“, 20. ožujka 1962, Beograd, AJ 507 SKJ 60-II-108.

govorio o „jugoslavenskom modernom revizionizmu i Titovoj kliku“,⁴⁸ što je 1. listopada, u govoru neposredno prije početka kineske nacionalne parade, ponovio i Zhouov ministar vanjskih poslova Chen Yi.⁴⁹ Možda najuzvišenija negativna upotreba jugoslavenskog imena zbila se u svibnju 1963. kada je pronašla svoje mjesto u komunikaciju koji je Liu Shaoqi potpisao s čelnicima DR Vijetnama.⁵⁰

Do sada smo prikazali kako je do trenutka kada je objavljen tekst „Je li Jugoslavija socijalistička zemlja“, ime „Jugoslavija“ za Kineze ne samo već odavno bilo transformirano u simbol koji je označavao sve što socijalizam nikako ne smije biti, već i to da je isto više od dvije godine sistematski bilo korišteno u prepirki između KPK-a i KPSS-a. Iako je 1963. posljednja godina velikih napada na Jugoslaviju, godina u kojoj je jugoslavensko veleposlanstvo izbrojalo ukupno 1188 napada u tisku, Jugoslavija je u to vrijeme ipak manje bila subjekt, a više objekt napada, kojima je primarna svrha bila ukazati na nepopravljivost SKJ-a i diskreditirati Hruščovljevu odluku „pomilovanja“ ranijih jugoslavenskih ideoloških prestupa.⁵¹

U godinama koje su uslijedile Kinezi su nastavili kritizirati Jugoslaviju, ali u puno manjoj mjeri. Iako su se s vremena na vrijeme Kinezi sjetili „podsjetiti“ sovjetski vrh i javnost na Jugoslaviju, raskol KPK-a i KPSS-a koji je uznapredovao sredinom šezdesetih, Jugoslaviju je gurnuo u pozadinu. Od 1963. nadalje pojam „revizionizam“ postupno se preslikavao na Sovjetski Savez, da bi u godinama *Kulturne revolucije* (1966–1976) taj termin gotovo u potpunosti napustio Jugoslaviju. Iako su se kritike usmjerene na Jugoslaviju tijekom prve dvije i najturbulentnije godine Kulturne revolucije obnovile, one se, za razliku od ranijih godina, nisu isticale od plime drugih kritika koje su bile okrenute svemu što je bilo sovjetsko, strano, kontrarevolucionarno i na bilo koji način protu-kinesko. Zapravo, to netretiranje jugoslavenskog slučaja kao posebnog, omogućilo je Jugoslaviji to da bude brže zanemarena u korist nekih za Kinu mnogo značajnijih država i zbivanja i postupno posve padne u zaborav.⁵² Iako je bilo incidenata, poput

48 Sve manifestacije vezane uz Albaniju, poput proslava albanskog Dana Republike ili obilježavanja posjeta delegacija, Kinezi su obično koristili kako bi podsjetili na revizionizam, borbu protiv imperijalizma, nužnost jedinstva komunističkog pokreta, itd. Ipak, prije 1962. slučajevi u kojima bi Zhou ili neki drugi visokopozicionirani kineski funkcionar poimence napadao Jugoslaviju ili Tita bili su rijetki. Nakon 1962. spominjanje Jugoslavije u javnosti postala je uobičajena pojava. Vidi: „Zabeleška o poslednjim napadima“, 2. ožujka 1962, Beograd, DASMIP, PA, 1962-F65, 49124.

49 Ovo je bilo prvi puta da je Jugoslavija „napadnuta“ tijekom javne parade. Otpisnik jugoslavenskog veleposlanstva tada je napustio mjesto događanja iz protesta. Vidi: „Telegram Sekretarijatu za inostrane poslove“, 1. listopada 1962, Peking, DASMIP, PA, 1962-F65, 431689.

50 Vidi: „A new chapter in Sino-Vietnamese comradeship-in-Arms“ *Peking Review*, 21. svibnja 1963, str. 7, 14.

51 Prema brojanju jugoslavenskog veleposlanstva, bio je ukupno 481 napad u 1962, 1188 u 1963. i 306 napada u prvih 10 mjeseci 1964. Vidi: „Telegram Državnom sekretarijatu za inostrane poslove“, 11. studenog 1964, Peking, DASMIP, PA, 1964-F111, 444569.

52 Unatoč tome što su jugoslavenski diplomati bili u stanju nelagode i nesigurnosti, njihova negativna iskustva ne dolaze ni blizu iskustvima nekih drugih stranih diplomata koji su se tijekom prvih godina Kulturne revolucije našli u Pekingu. Veleposlanstvo Sovjetskog Saveza bilo je tjednima pod opsadom, konzularni odjel i službeni automobil bili su spaljeni, njihovi diplomati doživljavali su premlaćivanja i

kratkotrajnih demonstracija ispred jugoslavenskog veleposlanstva u Pekingu u veljači 1967. godine, na neki način paradoksalno, Kulturna revolucija je za Jugoslaviju, tj. zemlju krivca za mnogo toga što ne valja pod nebom, zapravo donijela koristi.

Zaključci

U ovome radu definirali smo četiri etape kineske kritike Jugoslavije, tj. one vezane uz jugoslavensku 1948, jugoslavenski stav po pitanju Korejskog rata, VII. kongres SKJ-a te kineski raskol sa Sovjetskim Savezom, što upućuje na to da kinesko kritiziranje Jugoslavije nije uvijek imalo istu svrhu, čak ni razloge, te da ono nije bilo tek momentalno i prolazno. Upravo suprotno, ono je ostavilo značajan trag u kineskoj povijesti i povijesti komunizma.

Dok kroz članke i natpise koje su nastupili nakon 1948. Kina uglavnom prati ritam kritika koje su Jugoslaviji upućivali Sovjetski Savez i ostale zemlje komunističkog bloka, rijetko istupajući dalje od nužnog „dokazivanja“ lojalnosti Staljinovom vodstvu i jedinstvu komunističkog pokreta, negativna pisanja o Jugoslaviji koja su se počela pojavljivati nakon zime 1950. u sebi su sadržavala jednu značajnu razliku: bila su upućena izravno Jugoslaviji, i to ne samo kao nekom polu-apstraktnom problemu komunizma, već kao neprijateljskoj državi. Dok je u prvoj etapi, zbog eventualnog povlačenja paralela s višegodišnjim problematičnim odnosom između KPK-a i KPSS-a, jugoslavenski slučaj predstavljao nelagodu za KPK, u drugoj se isti kineskim komunistima nametnuo kao izravan politički problem. Stoga su i kritike upućene na adresu Jugoslavije i Tita bile nešto češće, detaljnije i kudikamo kreativnije. Osim preciziranja evolucije kineskog stava, pogled na ove prve dvije faze otvara nam uvid jedan važan fenomen: vokabular. Naime, upravo u ovim fazama kineskih kritika uspostavljen je temeljni vokabular vezan uz Jugoslaviju, što će olakšati rasplamsavanje kineskih kritika u etapi koja će uslijediti i koje se, iako ne prečesto, povjesničari sjete. „Klika“ (集团), „banda“ (匪帮), „aristokratska arogancija“ (贵族式的傲慢), „rep imperijalizma“ (帝国主义的尾巴), „roblje Wall Streeta“ (华尔街的附庸), „poslušno imperijalističko pseto“ (帝国主义的走狗), „špijunaža“ (间谍), „izdajstvo“ (叛徒) pa čak i „fašizam“ (法西斯主义), pojmovi su koji su se upravo tijekom ove prve dvije epizode trajno vezali uz Jugoslaviju, Tita i KPJ, tj. SKJ. Treća, tzv. faza jugoslavenskog revizionizma, po svom značenju svakako je

teške uvrede, dok su crveni gardisti ulicu ispred preimenovali u „Ulicu revizionizma.“ Zgrada indonezijskog veleposlanstva također je bila spaljena. Crveni gardisti provalili su u britansko predstavništvo unutar kojeg su se nekoliko sati izivljavali nad britanskim diplomatima. Izuzev pred albanskim i vijetnamskim, prosvjedi su bili organizirani pred gotovo svim drugim veleposlanstvima. Vidi: „Soviet Foreign Ministry Note to PRC Embassy in Moscow of January 29, 1967“, 2. veljače 1967, UNARMS-SG-U Thant-S-0884-0006-02; „Note of USSR Foreign Ministry“, 13. veljače 1967, UNARMS-SG-U Thant-S-0884-0006-02; „Šifrovani telegram Sekretarijatu za inostrane poslove“, 19. kolovoz 1967, Conakry, DASMIP, PA, 1967-F84, 430210; „Šifrovani telegram Sekretarijatu za inostrane poslove“, 24. kolovoz 1967, Peking, DASMIP, PA, 1967-F84, 430353.

najznačajnija, ne samo zbog toga što je ona najviše obilježila odnose Jugoslavije i Kine, već zato što je kroz nju Jugoslavija ostavila izravan trag u globalnoj povijesti Hladnoga rata. Neočekivano burna kineska reakcija na VII. kongres SKJ-a učinila je da Jugoslavija i 1958. ponovno bude u središtu zbivanja koja su uzdrmala komunistički blok. Za razliku od 1948, kada je SKJ Staljinov bijes dobrim dijelom zatekao, ustavne promjene predstavljene u travnju 1958. bile su svjesna odluka SKJ-a i stajale su dijametralno suprotno od konceptata socijalizma koje su razvijali Kinezi. U ovoj etapi kritika kineske reakcije bile su izraz iskrene zabrinutosti KPK-a nad budućnošću Jugoslavije, komunističkog internacionalnog pokreta i njegova uspjeha u borbi s imperijalizmom te ih danas možemo gledati, i trebamo proučavati, kao iznimno važan indikator ideoloških i pragmatičnih problema od kojih je patio internacionalni komunistički pokret. Posljednja etapa razdoblje je unutar kojeg su kritike prema Jugoslaviji evolvirale od objašnjenja toga „što ne valja s Jugoslavijom“, preko „što ne valja sa socijalizmom“ do „što ne valja sa Sovjetskim Savezom“. U toj posljednjoj etapi slučaj Jugoslavije odigrao je ulogu katalizatora propadanja odnosa Sovjetskog Saveza i Kine te tako, iako indirektno, u povijest ušao kao faktor koji je uvelike pridonio nepovratnom raspadu jedinstva komunističkog bloka. Što se same Kine i Jugoslavije tiče, krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih te su dvije zemlje uspjele pronaći adekvatan politički okvir potreban za restauraciju odnosa. No s obzirom na to da je Kinezima socijalistički karakter Jugoslavije, što su do tada nebrojeno puta dokazali, i dalje bio u najmanju ruku problematičan, taj politički okvir manje se bazirao na socijalizmu, a više na politici miroljubive koegzistencije koju su u nešto drugačijim varijantama obje države podržavale.

Proučavanje odnosa, ili bolje rečeno „ne-odnosa“ Jugoslavije i Kine, zbog različitih i suprotstavljenih konceptata socijalizma, ideja pristupa i uloge Trećeg svijeta u međunarodnom sustavu, i uopće teorije međunarodnih odnosa koje su te dvije zemlje razvijale, otkriva do sada uvelike neistraženu dubinu problema od kojih je patio komunistički pokret. No onda opet, da se danas priupita Kineze, mnogi bi možda rekli da neke velike mistike nad čitavom stvari i nema, jer iako je vokabular bio naizgled ponešto pretjeran, same poruke koje je isti nosio i nisu bile. Naposljetku, Jugoslavije, kao ni Sovjetskog Saveza, danas više nema. Komunistička partija Kine, s druge strane, bez stanke nastavlja razvijati socijalističku teoriju potrebnu za razvoj kineskog društva i upravo se priprema, nakon *misli Mao Zedonga*, *teorije Deng Xiaopinga*, Jiang Zeminove teorije o *Tri predstavljajnja* te Hu Jintaovog *koncepta znanstvenog razvoja*, u ustav uvesti nove Xi Jinpingove smjernice okupljene pod nazivom „socijalizam s kineskim karakteristikama“.⁵³

53 Vidi: „Xi: Revising Constitution is significant“, *China Daily*, 22. siječnja 2018.

Literatura

Arhivi:

Arhiv Jugoslavije (AJ) – fondovi KPR i SKJ;

Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije (DASMIP) – fond PA

United Nations Archives and Records Management Section (UNARMS)

Novine i časopisi:

Narodni dnevnik (人民日报; *People's Daily*), *Crvena zastava* (红旗; *Red Flag*), *Svjetska zbivanja* (世界知识; *World Affairs*), *Beijing Review*, *China Daily*, *Borba*.

Literatura na kineskom jeziku:

《毛泽东外交文选》(Odabrana djela Mao Zedonga o vanjskoj politici) 世界知识出版社1994年 - MZDODVP

《毛泽东文集》(*Sakupljena djela Mao Zedonga*) 人民出版社2009年 - MZDSD

《解密外交文献 - 中华人民共和国建交档案》(*Deklasificirani diplomatski dokumenti - Arhiv osnutka diplomatskih odosa Kine*) 中华人民共和国外交部档案馆 2006年

黄庆 (*Huang Qing*), 王巧荣 (*Wang Qiaorong*), 武力 (*Wu Li*): 《中华人民共和国外交史1949-2012》(*Diplomatska povijest Narodne Republike Kine, 1949-2012*) 当代中国出版社2016年

牛军 (*Niu Jun*): 《冷战与新中国外交的缘起 (1949-55)》(*Hladni rat i izvor diplomacije NR Kine, 1949. - 1955*) 社会科学文献出版社2013年

沈志华 (*Shen Zhibua*): 《中苏关系史纲 (1917-91)》(*Povijest odnosa Kine i Sovjetskog Saveza, 1917. - 1991*) 社会科学文献出版社2011年

沈志华 (*Shen Zhibua*): 《俄罗斯解密档案选编》(*Zbir građe iz ruskih arhiva*) (12册) 中国出版集团, 东方出版中心2014年 - ZGRA

沈志华 (*Shen Zhibua*): 《无奈的选择: 冷战与中苏同盟的命运 (1945-59)》(*Hladni rat i sudbina saveza Kine i Sovjetskog Saveza*) 社会科学文献出版社2013年

伍修权 (*Wu Xiuyan*): 《往事沧桑》(*Nostalnost prošlosti*) 上海文艺出版社1986年

吴冷西 [*Wu Lengxi*]: 《十年论战 1956-1966: 中苏关系回忆录》(*Desetljeće polemika 1956. - 1966.: Memoari o sino-sovjetskim odnosima*) 中央文献出版社1999年

Literatura na hrvatskom i srpskom jeziku:

Bela knjiga o agresivnim postupcima vlada SSSR, Poljske, Čehoslovačke, Mađarske, Rumunije, Bugarske i Albanije prema Jugoslaviji, Ministarstvo inostranih poslova Federativne Narodne Republike Jugoslavije, Beograd, 1951.

Bekić, Darko, *Jugoslavija u Hladnom ratu: Odnosi s velikim silama 1949-1955*, Globus, Zagreb, 1988.

Bilandžić, Dušan, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (History of the Socialist Federative Republic of Yugoslavia)*, Školska knjiga, Zagreb, 1979.

Josip Broz Tito: *Govori i članci*, sv. IX, Naprijed, Zagreb, 1959. - 1962.

Vojtěchovský, Ondřej, *Iz Praga protiv Tita*, Srednja Europa, 2016.

Literatura na engleskom jeziku:

Garver, J. W, *China's Quest: The History of Foreign Relations of the People's Republic of China*, Oxford University Press, 2016.

Kim Donggil, *Stalin and the Chinese Civil War*, Cold War History, 10:2 (2010), str. 185-202.

- Li Danhui, Shen Zhihua, *After Leaning to One Side*, Stanford University Press, 2011.
- Lüthi, Lorenz, *The Sino-Soviet Split*, Princeton University Press, 2008.
- Lüthi, Lorenz M, *China and East Europe, 1956-1960*, In: *Modern China Studies*, sv. 22. br. 1 (2015), str. 233-257.
- Radchenko, S, *Two Suns in Heavens: The Sino-Soviet Struggle for Supremacy, 1962–1967*, Woodrow Wilson Center Press, 2009.
- Shen Zhihua, Xia Yafeng, *Hidden Currents during the Honeymoon: Mao, Khrushchev, and the 1957 Moscow Conference*, *Journal of Cold War Studies*, 11-4 (Jesen 2009) str. 74-117.
- Westad, Odd A, *Brothers in Arms: The Rise and Fall of the Sino-Soviet Alliance, 1945-1963*, Stanford University Press, 1998.
- Zhang Guotao, *The Rise of the Chinese Communist Party: The Autobiography of Chang Kuo-tao*, University Press of Kansas, 1971.

SUMMARY

The four phases of the Chinese critique of Yugoslavia

This paper provides an analysis of the course and development of Chinese criticisms directed towards Yugoslavia between 1948 and 1968, placing them in a wider historical context, and pointing to their importance for the understanding of the dynamics of the relationship between communist countries. This work also shows the impact those critics had on the development of the Cold War's history in general. The main goals of the paper are: to point out the importance of the relations between the People's Republic of China and Yugoslavia; to underline the vocabulary that the Chinese authors used; to pinpoint the reasons which motivated and inspired the Chinese attitudes; and to determine the structure of the continuity of Chinese criticisms. Hopefully, this paper can serve as a useful tool for investigating this topic further, as well as a starting point which could potentially develop into a more thorough study.

Keywords: People's Republic of China, Yugoslavia, communism, criticism, revisionism, Sino-Soviet split